

7. Голуб В. Україна в Об'єднаних націях / В. Голуб. – Мюнхен : Вид-во сучасна Україна, 1953. – 65 с.
8. Заява глави делегації Української РСР Д.З. Мануїльського на прес-конференції у Сан-Франціско // Українська РСР на міжнародній арені. Зб. док і матеріалів (1944-1961 pp.). – К. : Держвидав. політ. літератури, 1963. – С.93.
9. Зав'ялов Б. Дмитро Захарович Мануїльський / Б. Зав'ялов. – К. : Вид-во політ. літератури України, 1961. – 227 с.
10. Виступ глави делегації Української РСР Д.З. Мануїльського на банкеті в Американсько-Російському Інституті. // Українська РСР на міжнародній арені. Зб. док і матеріалів (1944-1961 pp.). – К. : Держвидав політ літератури, 1963. – С.98.
11. Хворостяний И.М. За мир без оружия / И.М. Хворостяний. – К. : Изд-во политической литературы Украины, 1988. – 280 с.
12. Виступ глави делегації Української РСР Д.З. Мануїльського в загальній дискусії на пленарному засіданні II сесії Генеральної Асамблеї ООН. 22.IX.1947 р. // Українська РСР на міжнародній арені Зб. документів і матеріалів (1944-1961 pp.). – К. : Держвидав політичної літератури, 1963. – С.131-139.
13. Виступ глави делегації Української РСР Д.З. Мануїльського в загальній дискусії на ІУ сесії Генеральної Асамблеї ООН 26.X.1949 р. // Українська РСР на міжнародній арені Зб. документів і матеріалів (1944-1961 pp.). – К. : Держвидав політичної літератури, 1963. – С.145-152.
14. Білоусов М. За мир і загальну безпеку (зовнішньополітична діяльність Української РСР в 1959-1963 pp.) / М. Білоусов. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1964. – 48 с.
15. Василенко В., Лукашук І. Українська РСР у сучасних міжнародних відносинах (правові аспекти) / В. Василенко, І. Лукашук. – К. : Вид-во політичної літератури України, 1974. – 126 с.
16. Україна та Організація Об'єднаних націй: 50 років співробітництва. – К, 1995. – 34 с.
17. Удовенко Геннадій: «На сьогодні не існує альтернативи Організації Об'єднаних Націй...» // Зовнішні справи – 2011. – №4. – С.12-14.
18. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики / К. Грищенко // Дзеркало тижня. – 2010. – 17 липня.

Кульчицкая О. В. Украинская ССР в ООН: вехи исторического прогресса

В статье рассматривается деятельность Украинской РСР в ООН на разных этапах исторического развития. Показывается участие украинских политиков в работе Генеральной Ассамблеи, Совета Безопасности и других комитетов.

Ключевые слова: Украинская ССР, ООН, Генеральная Ассамблея, Совет Безопасности, внешняя политика.

Kul'chyts'ka O. V. Ukrainian SSR in the UN: milestones of historical way

The article considers the the activities of the Ukrainian SSR in the UN at different stages of historical development. Showing part of Ukrainian politicians in the General Assembly, Security Council and other committees.

Keywords: Ukrainian SSR, the UN, General Assembly, Security Council, foreign policy.

УДК: 94(477.75)"198/199":329.052

В. В. Михайлов

УКРАЇНСЬКИЙ ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ І ВЛАДА В КРИМУ НАПРИКІНЦІ 80-Х – НА ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ ХХ СТ.

У статті на основі матеріалів Державного архіву в автономній республіці Крим та свідчень активних учасників подій розглядається проблематика опозиційного руху в Південній Україні др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. На прикладі Кримської області, розкрито генезу та інституційні засади «неформальних» національно-культурницьких, екологічних та релігійних організацій зазначеного періоду. Визначено внесок неформальних організацій Криму у розбудову українського опозиційного руху др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: опозиційний рух, неформальні організації, спогади, Кримська область.

Модернізація радянської імперії, запроваджена у добу перебудови, сприяла початку загальної демократизації суспільного життя в країні. На цій хвилі з др. пол. 80-х рр. ХХ ст. в Україні почали виникати самодіяльні організації, які були непідконтрольні радянським органам влади. Підґрунтям для формування неформальних об'єднань стали ключові проблеми українського суспільства того часу – відновлення прав української мови, екологічна безпека, легалізація релігійних громад та ліквідація «білих плям» історії. Внаслідок активної суспільно-політичної діяльності неформальні товариства набули антикомуністичних рис, в тій чи іншій мірі сприяючи становленню української державності.

Суспільно-політичне пробудження в регіонах України проходило в контексті загальноукраїнського національного відродження. Проте, цей процес відзначався певними регіональними особливостями, що формувалися під впливом економічних, історичних і соціокультурних чинників. Бурхлива діяльність «неформалів» у столиці та в західних регіонах України більш менш відображена в історичній літературі, проте південний регіон в цілому, і Кримський півострів зокрема, залишилися поза увагою дослідників. Регіональна самотність, що складалася протягом тривалого часу, є досить виразною і потребує детального вивчення. Дослідження зазначеної проблеми дасть можливість поглиблено

розкрити причини та наслідки трансформацій українського суспільства, з'ясувати внесок громадських організацій у досягнення Україною державної самостійності.

Проблема дослідження неформальних організацій як складової частини опозиційного руху др. пол. 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. не є новою у вітчизняній історіографії. Становлення та функціонування неформальних об'єднань на загальнодержавному рівні досліджено досить ґрунтовно. Так, означеному питанню присвятили свої праці А. Камінський [1], О. Гарань [2], В. Ковтун [3], Г. Гончарук [4], А. Русначенко [5], О. Бойко [6], О. Горбачова [7] та інші. Навпаки, регіональний аспект діяльності «неформалів» залишається відносно маловідомим. Виняток з правила становить тільки західноукраїнський регіон. Історіографічний вакуум спостерігається у дослідженні діяльності місцевих опозиційних об'єднань Півдня України доби перебудови. Тільки в останні роки з'явилася низка статей [8; 9; 10] та монографія проф. Ф. Турченка [11], в яких висвітлюються проблеми політичного протистояння влади та неформальних організацій в Запорізькому регіоні.

Джерельною базою наукової розвідки виступають матеріали Державного архіву в Автономній Республіці Крим (ДААРК). Зокрема, проведено аналіз документів обласного комітету КПУ (Ф.П-1 за 1987-1991 рр.) та виконкому обласної Ради народних депутатів (Ф.Р-3287 за 1987-1991 рр.), що складаються з постанов, заяв, рішень, інформаційних листів та аналітичних записок. Як допоміжний матеріал було використано матеріали офіційної преси. Проте, перераховані джерела, враховуючи їх походження, відрізняються фрагментарністю і тенденційністю. З огляду на це, особливу цінність становлять неопубліковані документи та спогади активних учасників подій.

У рамках даної наукової розвідки ставиться за мету визначити внесок неформальних організацій у розбудову українського опозиційного руху в Криму напр. 80-х – поч. 90-х років ХХ ст.

Основні завдання публікації полягають у висвітленні основних напрямків роботи перших самодіяльних товариств в Криму, у визначенні характерних особливостей і рис та в аналізі результатів їхньої діяльності.

В умовах перебудови і демократизації кількість неформальних груп і організацій постійно зростала – вже в березні 1988 року в Кримській області нараховувалося 1733 самодіяльних об'єднань, в яких було задіяно приблизно 75 тис. осіб [12, арк.54-56]. Найбільш масовою та суспільно активною частиною неформального руху Криму були культурологічні та екологічні громадські формування.

Після розгортання у середині 1980-х років дискусії про стан української мови починається процес організаційного згуртування шанувальників рідної мови, в наслідок чого утворюється низка товариств у різних регіонах республіки. На початку 1989 року, готуючись до відзначення чергових роковин перепоховання Кобзаря із Санкт-Петербурга на Чернечій горі, біля Канева, невеличка група українських патріотів вирішила утворити Севастопольське Товариство української мови імені Т. Шевченка. Ініціаторами створення цієї організації стали капітан-лейтенант Микола Гук, мічман запасу Богдан Єналь, підполковник запасу Іван Шевченко. 22 травня 1989 року у будинку Севастопольського товариства «Знання» було проведено установчу конференцію ТУМу імені Т. Шевченка [13, с.17-18]. Першим головою Севастопольського ТУМу обрали капітан-лейтенанта Миколу Гука, секретаря багатотиражної газети «Вымпел» учбового загону Чорноморського флоту імені адмірала Ф. Октябрського, його заступником став Анатолій Данилов [13, с.21-22].

Згодом було засновано народний український хор, яким керував диригент Віктор Ковальчук, учень Анатолія Авдієвського – лауреата багатьох Державних нагород СРСР і України в галузі мистецтва. До хору записалося майже 40 чоловік. Активісти товариства на міському рівні організували драматичний гурток, який поставив спектаклі: «Лісова пісня» Лесі Українки та «Вертеп», проводили у школах і на підприємствах міста літературні та музичні вечори і концерти, присвячені творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Грушевського. Виїжджали до сіл севастопольської округи, де організовувалися вечорниці на Різдвяні, Пасхальні та Зелені свята. Треба підкреслити, що всі заходи, проводилися винятково на громадських засадах, в непростих морально-психологічних і соціальних умовах.

Через деякий час за допомогою «Просвіти» на весь голос заявив про себе дитячий фольклорний ансамбль «Веснянка» під керівництвом Тамари Петрикової [13, с.23-25].

Товариство розгорнуло не тільки широку культурологічну діяльність, а й стало впливовою суспільно-політичною силою в Севастополі.

У 1990 році просвітяни – лікар Леонід Амелькович і капітан-лейтенант Ігор Тенюх були висунуті товариством і обрані севастопольцями і моряками-чорноморцями депутатами міської Ради, в якій зініціювали створення депутатської групи «Україна». Ігор Тенюх став першим народним обранцем у Севастополі, який на сесіях виступав українською мовою.

Великого розголосу у той час набула стаття Миколи Гука «Корни питают крону» в газеті «Слава Севастополя» [14]. У публікації автор вперше порушив питання про вивчення й впровадження української мови у повсякденне життя севастопольців.

Наслідком цих зрушень була знаменна подія. 21 листопада 1990 року, на День Святого Михайла, в Севастополі відбулося відкриття на базі СШ-інтернату №1 на вул. Годлевського недільної української

школи. Керівництво місцевого Управління народної освіти було проти такого рішення, тому школу довелося відкрити в інтернаті для дітей з вадами розвитку [13, с.26-27]. Але вже через три заняття місцева влада заборонила недільну українську школу. Розпочалися тривалі поневіряння школи. Півроку вона діяла на квартирі Богдани Процак, півроку – на квартирі Світлани Заторської. Потім деякий час існувала на базі школи №44. З'явилися нові викладачі: Леся Магдич, Олександра Гречко та Ніна Полонська, директор СШ №3, заслужена вчителька України.

«Дрейфування» недільної української школи в Севастополі – це яскраве свідчення «ставлення» місцевої влади до відродження української духовності серед севастопольців.

Водночас із просвітницькою роботою члени «Просвіти» також активно проводили різноманітні благодійні акції. Коли на турбазі «Севастополь» відпочивало 100 дітей, що постраждали від Чорнобильської АЕС, то просвітяни носили їм компоти, печиво, цукерки, фрукти та овочі. Лікарі Леонід Амелькович та Василь Мазур допомагали дітям медикаментами [13, с.29].

Великою подією національного відродження Севастополя став вихід у січні 1991 року самвидавом першого і, як з'ясувалося, єдиного номера газети СТУМ імені Т. Шевченка під назвою «Промінь».

Сама поява ТУМ ім. Т. Шевченка в середовищі військових офіцерів Чорноморського флоту розвіює міф про Севастополь як «місто російських моряків».

Ініціатива севастопольських просвітян була підхоплена українськими патріотами інших міст Криму. Відчувалася потреба у створенні Кримської обласної організації ТУМ. Під час одного з виступів про стан української національної культури в Криму відомий поет, голова Кримського обласного відділення Спілки письменників України Данило Кононенко зазначив: «Крим багатонаціональний і кожній нації тут є місце для розвитку. Але 760 тис. українців не мають в Криму жодної української школи. Немає жодної української газети...Український театр немає національного репертуару, його перетворюють в російську оперетку...» [15].

29 жовтня 1989 року в Сімферополі була проведена установча конференція Кримської обласної організації ТУМ ім. Т. Шевченка. На зборах були окреслені завдання діяльності організації та прийнято Статут. Мета товариства полягала у розвитку національної самосвідомості, рідної української культури та мови. Головою обрано Д. Кононенка [16].

У своїй роботі товариство спиралося на широкую підтримку викладачів українського відділення філологічного факультету Сімферопольського державного університету: Петра Киричка, Ганни Богуцької, Олександра Губаря, Катерини Саливон, Валентини Власенко, Галини Пашківської, Михайла Вишняка та інших. Значний внесок зробили викладачі-україністи кримських шкіл – Валентина Коваленко, Тетяна Захарова, Ольга Смаль. Всю свою культурно-просвітницьку діяльність Кримське товариство української мови, а також його місцеві організації поєднувало з відстоюванням української державності [17, с.285].

Після того ж, коли через рік після проголошення незалежності України, було створено Всеукраїнську організацію «Просвіта» імені Т.Г. Шевченка, в багатьох регіонах України розпочався процес реорганізації ТУМу. Не оминув він і Криму. В травні 1992 року рішенням місцевих зборів сімферопольський осередок ТУМу був реорганізований в «Просвіту», а її головою обрано професора Сімферопольського держуніверситету Петра Гарчева. Тоді більшість тумівців перейшли до новоствореної організації. Новим головою стала Алла Петрова. Разом із журналістом Олександром Польченком та активістами організації вона доклала чимало зусиль до подальшої діяльності товариства. Були налагоджені зв'язки Кримського ТУМу з обласними організаціями. Завдяки спільній співпраці з донецькими побратимами і головою Донецького ТУМу професором В.С. Білецьким за зібрані на Донеччині спонсорські кошти, до чого долучились і шахтарські колективи, було видано книгу кримського літератора Олександра Губаря «Чорноморська хвиля» про кримських україномовних письменників. Одним із важливих напрямків роботи Кримського ТУМу стала співпраця з навчальними закладами півострова. За ініціативи голови товариства А. Петрової почали відкривати україномовні класи. Перший з таких класів, що складався з 13-х учнів був відкритий у загальноосвітній школі №33. Згодом національні класи були відкриті у ЗОШ №10 та №29 [18]. В названих школах Сімферополя активну роботу проводили члени ТУМу – вчителі-україністи Валентина Коваленко, Тетяна Захарова, Ольга Смаль. Значну допомогу школам в цій роботі надавав Олександр Польченко, який проводив відповідну роботу з батьками україномовних класів, а також займався питаннями їх забезпечення вчительськими кадрами [19].

Отже, активісти Кримського ТУМу протягом усіх років свого існування опікувалися питаннями розвитку української освіти, відстоювали права української мови, захищаючи її від дискримінації з боку окремих посадовців, тим самим сприяли її утвердженню як державної.

Активізація екологічного руху була пов'язана з реакцією суспільства на критичний стан навколишнього середовища, який дедалі погіршувався після Чорнобильської катастрофи. Для Криму проблема екологічної безпеки особливо загострення набула через початок будівництва Кримської атомної електростанції. У такий спосіб влада намагалася забезпечити електроенергією весь кримський півострів, а також створити базу для подальшого розвитку металургійної, машинобудівної та хімічної

галузей промисловості регіону. Проект передбачав будівництво двох енергоблоків з можливістю подальшого удосконалення і збільшення на майданчику станції чотирьох енергоблоків з атомними реакторами. Радянське керівництво звикло беззастережно використовувати природні ресурси країни і тому черговий раз знехтувало унікальними рекреаційними ресурсами і поставило під загрозу екологічну безпеку та здоров'я населення. У листопаді 1980 року будівництво оголошене Республіканським ударним комсомольським, а 26 січня 1984 року – Всесоюзним ударним. Після будівництва міста-супутника Щолкіне, насипу водосховища і допоміжних господарств, з 1982 року почалося зведення безпосередньо самої станції. Від керченської гілки залізниці була прокладена тимчасова лінія, якою в розпал будівництва прибувало по два ешелони будматеріалів за добу. Проте, Чорнобильська катастрофа поставила під сумнів безпечність «мирного атому».

Відповідною реакцією населення на будівництво Кримської АЕС стало утворення в 1988 році Кримської асоціації «Екологія і світ». Організація набула широкої популярності серед населення багатьох міст Криму: Сімферополя, Керчі, Феодосії та ін., проводила масові акції протесту. Так, 23 квітня 1989 року в Керчі місцевий осередок асоціації «Екологія і світ» організував мітинг-реквієм з Чорнобильської катастрофи і протест проти будівництва нових АЕС в Україні. Пікетники висунули вимоги по припиненню будівництва атомних об'єктів, та наполягали на введенні кримінальної відповідальності за екологічні злочини [20, арк.105-106].

У вересні 1989 року Кримом прокотилася нова хвиля екологічних мітингів, причому акції відбувалися як у великих містах, так і у селищах міського типу. Так в Центральному парку культури і відпочинку м. Сімферополя проходить мітинг під назвою «Крым и АЭС несовместимы!». Активісти екологічного руху, підготували резолюцію, в якій обіцяли розпочати загальний страйк якщо не буде припинено будівництво Кримської АЕС [21, арк.101-105]. Аналогічний мітинг було проведено у смт. Леніно, що знаходиться неподалік від Щолкіно – місця будівництва АЕС [22, арк.1-2].

Очевидно, що масштаби екологічного лиха в республіці змусили компартійно-бюрократичний апарат відносно толерантно ставитися до діяльності неформалів. Під тиском громадськості Кримський обком прийняв рішення про припинення будівництва АЕС [23, арк.93]. Фахівці різних науково-технічних комісій прийшли до висновку про сейсмічну нестабільність ділянки, відведеної для атомної станції. Остаточне рішення про припинення будівництва АЕС прийняте союзним керівництвом наприкінці 1989 року.

Крім проблем, пов'язаних з атомною енергетикою населення звертало увагу на небезпеку розміщення в Криму підприємств «великої хімії». За підсумками XIX Всесоюзної партійної конференції були проведені зустрічі кримських делегатів з трудовими колективами. Активно обговорювались екологічні проблеми регіону. Трудовий актив проявив занепокоєння функціонуванням Сакського та Красноперекоського хімічних заводів. Так, внаслідок виробничої діяльності Красноперекоського промислового вузла, станом на 1988 р. беззворотно загублено 40 кв. км Сиваша [24, арк.7]. Представники трудових колективів висунули побажання про винесення вказаних підприємств за межі Криму [25, арк.1-4].

Загалом тема екології в Криму була дуже актуальною. На виборах до Кримської обласної Ради навесні 1990 року, практично всі кандидати в депутати в своїх програмах приділяли увагу вирішенню екологічних проблем регіону [26, арк.6-109].

Таким чином, екологічний рух Криму набрав широкого розмаху і реально впливав на політику місцевих і центральних органів влади.

В лютому 1988 року в м. Ялта виникло патріотичне об'єднання «Добра воля». Організацію, що складалася з 20 осіб, очолювали художник Ялтинського рекламного комбінату І.В. Кононенко та колишній лікар санаторію «Узбекистан» В.М. Іванова. У програмі ставилися завдання сприяння перебудові та боротьбі з бюрократією в партійно-радянських і правоохоронних органах, вирішення екологічних проблем [27, с.208-209].

Діяльність організації виходила за межі Ялти. Активісти «Доброї волі» фрезерувальник заводу «Фіолент» М.І. Губенко та пресувальник заводу «Продмаш» В.П. Порохін намагалися зареєструвати устав об'єднання у виконкомі Сімферопольської міськради народних депутатів [28, арк.10]. Неформали просили дозволу на видавничу діяльність та проведення регулярних зборів і мітингів у місті. Проте у реєстрації та інших проханнях було відмовлено. У приватній розмові з М.І. Губенко, секретар міськвиконкому В.В. Репинський заявив, що устав не відповідає діючим нормативним актам місцевої влади [29, арк.13].

Члени організації займалися активною пропагандистською роботою. Так 30 травня 1988 року на інформаційній дошці біля прохідної заводу «Фіолент», М.І. Губенко вивісив плакат під назвою «Их моральное лицо». Плакат містив прізвища секретарів обкому та інших керівників партапарату, з прикладами їх номенклатурних привілеїв, зокрема, житлової площі квартир, розміри яких вигідно вирізнялися від помешкань звичайних радянських людей. Крім того, на плакаті було розміщено вірші, за підписом І. Кононенка, що викривали подвійну мораль радянської влади [30, арк.57,58]. Так би

мовити, у відповідь відділ агітації та пропаганди при обкомі партії отримав завдання підготувати до публікації компрометуючі матеріали проти активістів «Доброї волі» [31, арк.3].

Невід'ємною складовою українського національного відродження був релігійний рух. Тиск тоталітарної держави, яка тримала церкву у залізних лещатах, в добу перебудови послабшав. Свідченням проявів нових тенденцій у релігійному житті було зростання кількості релігійних громад, реставрація старих храмів та легалізація Української греко-католицької церкви (УГКЦ). В Кримській області кількість релігійних організацій збільшилася з 30 громад у 1984 році [32, арк.21], до 90 – на початку 1991 року [33, арк.30-38].

У січні 1990 року у Львові відбувся Собор УГКЦ, який офіційно був проголошений «актом легалізації Української греко-католицької церкви» [34, с.20]. Традиційно діяльність УГКЦ пов'язують виключно з західноукраїнським регіоном. Проте, як засвідчують факти, це – стереотипи. Наприкінці 80-х років на одному із зібрань українського товариства м. Ялта, членами «Просвіти» було обговорено питання організації громади УГКЦ та її офіційної реєстрації.

25 жовтня 1990 року було прийнято рішення про утворення релігійної громади УГКЦ. Одними з засновників були: Бучинська Лідія, Стегній Петрунелія, Гримак Петро, Матуляк Наталія, Волосацька Марія, Константинович Ольга, Матура Йосип та інші. Новоутворена релігійна громада набула назви «Храм перенесення мощів Миколая Чудотворця». Першою головою громади було обрано Н.В. Матуляк.

Історично склалося, що на теренах Кримського півострова не було греко-католицької церкви, і тому громада не мала свого храму. Але у м. Ялта наприкінці XIX ст. громадою римо-католицької церкви був побудований костел, який після 1920-го року радянською владою був закритий. За часів Радянського союзу тут був склад, спортзал, органний зал, краєзнавчий музей. На початку 90-х у м. Ялта також було зареєстровано громаду римо-католицької церкви. Отож, дві громади спільно боролися за повернення храму. Спочатку люди купували квитки до музею, що розташовувався у храмі, і таким чином служили літургію. Після повернення храму римо-католицькій громаді у храмі за спільною домовленістю почала проводити богослужіння також і громада УГКЦ, віруючи якої надали посильну фізичну допомогу в ремонтних роботах. На прохання греко-католицької громади був направлений перший священник о. Микола Шевчук зі Львівської єпархії.

На початку свого існування релігійна громада була малочисельною (за різними даними від 6-ти до 25-ти чоловік) і в основному була сформована вихідцями із західних областей України. Але згодом, розповсюджуючи інформацію про себе через радіо та місцеві газети, громада стрімко збільшувалась [35].

Згодом громада УГКЦ виникла в Севастополі. На час створення громади в місті вже існувала «Просвіта», котра об'єднувала національно свідоме українство. В березні 1991 Б. Процак побувала в храмі Св. Юрія у Львові на прийомі у преосвященного митрополита Володимира Стерника, глави помісної УГКЦ, для отримання документів на реєстрацію громади УГКЦ в Севастополі.

Допомогу в реєстрації УГКЦ в Севастополі надавав Ігор Йосипович Тенюх, на той час депутат міської ради, що очолював депутатську групу «Україна». 19 серпня 1991 року громада УГКЦ була офіційно зареєстрована в Севастопольській міській державній адміністрації. На той час не було відповідної кількості священників, тому громада два роки чекала першого священника о. Анатолія Мазурика. Не маючи свого храму, греко-католики перші богослужіння проводили на території Херсонеського історичного заповідника [36]. Приміщення для богослужінь також надавав Севастопольський військово-морський інститут ім. Нахімова. Іноді богослужіння відбувалися в приміщенні Б. Процак, як, приклад, перше хрещення дітей з українських родин там зробив о. Роман Мірчук.

Таким чином, можна зазначити, що сфера впливу українських греко-католиків, як частини національного руху, виходить далеко за межі Західної України. Значення діяльності громад УГКЦ в Криму полягає у формуванні національної свідомості, патріотизму та морально-етичних норм на засадах християнської релігії.

З початку 1988 року різні неформальні організації почали поширювати ідею створення громадського об'єднання на зразок Народного фронту. В основу організаційної моделі Руху було покладено ідею структурної розбудови, починаючи з низових осередків. Спочатку у трудових колективах, в установах, на підприємствах, у колгоспах створюються ініціативні групи. В межах міста і району з представників цих груп створюються координаційні ради. З представників рад міст та районів – координаційні ради областей [36, с.3].

Першими заявили про себе крайові організації Тернополя та Львова. Наприкінці травня 1989 року осередки НРУ діяли вже у 7 областях республіки та м. Києві [37, с.4]. Після проведення установчої конференції у Києві, на якій було проголошено про підготовку до республіканського з'їзду НРУ, створення осередків прискорилося.

Вже 17 липня 1989 року в м. Сімферополі виникає первинний осередок НРУ. Організація складалася з 5 осіб: Б.П. Косенок, В.К. Куреда, С.К. Сосновський, В.Д. Фесенко, В.В. Шило [38]. На

зборах було прийнято рішення про розробку стислого проекту програми місцевого осередку НРУ у відповідності регіональних умов. Головою осередку обрано В. Фесенка. На другому засіданні 24 липня 1989 року дійшли висновку про необхідність створення Кримської регіональної організації Руху [39]. З цією метою були проведені збори керівників міських осередків Криму. Наприкінці серпня 1989 року на квартирі В. Фесенка відбулася установча конференція. У ній взяли участь представники від Феодосії, Ялти, Євпаторії та Сімферополя. На зборах було ухвалено протокол засідання і програму роботи Кримської регіональної організації НРУ. Документ передбачав підтримку КримКО НРУ всіх демократичних сил, які виступають за радикальне оновлення суспільства, за демократичну суверенну Україну, проти тоталітарної системи. Рухівці виступали за збереження Криму у складі України та відстоювали права української мови. Разом з тим було заявлено про підтримку справедливих вимог всіх народів Криму. Передбачалося вирішувати національні питання на основі рівноправності і поваги до культур і мов всіх народів. НРУ категорично відмовлявся від будь-яких акцій, що сіють національну ворожнечу та виступив проти насильства та екстремізму [40].

Поступово представництво Кримського осередку зростало і на кінець 1990 року досягло 70 осіб.

Відсутність коштів не дозволила налагодити КримКО НРУ видавництво власної альтернативної преси, що значно ускладнювало ведення просвітницької роботи серед населення. Натомість активісти Руху проводили агітацію, використовуючи різноманітні інформаційні листівки. За їх допомогою місцеве населення ознайомлювалося з реальним станом української економіки, яка по суті, носила колоніальний характер. Автори робили аналіз економічних перспектив незалежної України, як держави з колосальним природно-ресурсним потенціалом [41]. Рух знайомив населення з програмою діяльності організації, інформував про власні політичні принципи, що ґрунтувалися на демократичних засадах [42]. НРУ пропонував населенню обрати новий шлях суспільно-політичного розвитку. Шлях, який виведе народ з комуністичного рабства і забезпечить будівництво демократичної, цивілізованої, незалежної Української держави [43]. Варто зазначити, що, враховуючи мовну специфіку регіону, значна частина листівок друкувалася російською мовою.

Важливою складовою діяльності НРУ було проведення мітингів. Публічні акції зазвичай проводилися спільно з іншими громадськими організаціями. Так, 26 квітня 1990 року відбувся мітинг в пам'ять Чорнобильської трагедії. Акція була проведена за широкої підтримки екологічних організацій. Етапним став лютневий мітинг 1991 року, що відбувся на площі Леніна в Сімферополі. Активісти громадських організацій протестували проти підписання Союзного договору. На мітингу вперше за радянських часів в Криму було піднято жовто-блакитні прапори. Цікавим є той факт, що під час проведення мітингів влада не застосовувала силових методів тиску на його активістів, а лише спостерігала. З цього приводу організатор багатьох масових акцій Віталій Фесенко згадує: «На мітингах, що були організовані опозиційними силами все відбувалося мирно, не відчувалося особливої напруги. Звичайно, що були непорозуміння з ворожо налаштованими провладними елементами серед місцевого населення, але відвертих, спланованих сутичок не пригадую. Обходилося без провокацій, міліція знаходилась осторонь. Хоча один факт насторожував. Час від часу до натовпу наближалися невідомі і фотографували зблизка учасників мітингу. З цього приводу ще тоді були поширені чутки про нові, нашвидкуруч збудовані концентраційні табори на Сибіру і Далекому Сході» [44].

Місцева влада чинила жорсткий опір діяльності НРУ. Партапарат проводив широку кампанію по дискредитації національних сил. Для цього використовувалася інформація сумнівного змісту, що не мала нічого спільного з діяльністю Руху. Не цуралася місцева влада застосовувати і прямий тиск за допомогою працівників міліції. Так, активісти Руху на чолі з В.Д. Фесенко у березні 1991 року мали отримати на залізничному вокзалі 5 тис. листівок, привезених з Києва для подальшого розповсюдження. Листівки містили заклики підтримати республіканський референдум і голосувати проти оновлення Союзу. Такі дії повністю відповідали ст. 16 закону про референдум в СРСР. Проте активісти Руху були затримані місцевими працівниками міліції, під приводом виявлення в пакетах з листівками наркотичних засобів. В присутності понятих був проведений огляд пакетів, в яких так і не виявили жодних заборонених препаратів. Не зважаючи на це, працівники міліції вилучили листівки. Причому правоохоронцями не було складено відповідного акту вилучення. Керував «операцією» працівник управління карного розшуку облвиконкому підполковник М.І. Зверев. Представники Руху неодноразово зверталися до керівництва міськвідділу міліції зі скаргами, проте листівки повернули лише в липні 1991 року, коли більшість з них вже втратила інформаційну актуальність [45].

Серйозним випробуванням для національно-демократичних сил стали події, що розгорталися протягом 19-21 серпня 1991 року. В СРСР було проголошено надзвичайний стан, президента М.С. Горбачова усунено від влади. Для керівництва країною створили Державний комітет з надзвичайного стану (рос. мовою: «Государственный Комитет по Чрезвычайному положению» – ГКЧП). Це було останньою спробою реакційних комуністичних сил зберегти СРСР. Керівництво Української РСР, перебуваючи під сильним тиском заколотників зайняло позицію вичікування.

Представники національно-демократичних сил кваліфікували дії ГКЧП як антиконституційні й у разі спроби захоплення ним влади в Україні закликали народ до непокори.

Події, пов'язані з ДКНС знайшли своє відображення і в Кримській області. Проблема дослідження серпневого путчу не входить в завдання даної наукової розвідки, тому подамо лише фрагментарну картину. Під час серпневих подій значна увага була прикута до Криму, оскільки саме тут, на південному узбережжі півострова, перебував в ізоляції президент СРСР М.С. Горбачов. Крім того, у Севастополі знаходилась база Чорноморського військового флоту, який міг зіграти одну з ключових ролей у державному перевороті. Чітку позицію зайняв друкований орган Військової Ради Чорноморського Флоту, газета «Флаг Родины». На першій смузі випуску від 22 серпня 1991 року були надруковані матеріали під заголовками «Сообщение ГКЧП», «Постановление №3 ГКЧП», «Указ исполняющего обязанности Президента СССР» та ін. [46]. Зауважимо, що номер вийшов, коли доля заколоту стала загальновідомою. Заступники командуючого Чорноморським флотом адмірала В. Ларіонов і Л. Васильєв на спільному засіданні севастопольського керівництва міською Радою та виконкому 19 серпня, в день заколоту, заявили, що ДКНС потрібно визнати та виконувати його вимоги. До честі інших депутатів потрібно відзначити, що вони не підтримали вимогу адміралів [47].

Обласне партійне керівництво Криму також було на боці заколотників. Лише місцеві національні сили спробували дати відсіч. Так, представники демократично налаштованих організацій Сімферополя вирішили провести спільну нараду для обговорення майбутнього плану дій. Збори провели в ніч з 19 на 20 вересня. В спільній нараді прийняли участь члени Народного фронту Криму, КримКО НРУ та Організації Кримськотатарського Національного Руху. Ухвалили рішення про проведення інформаційної роботи серед населення по засудженню дій ДКНС. Так рухівці отримали листівки з текстом відозви Б. Єльцина «К гражданам России», які почали розклеювати у людних місцях Сімферополя. 23 серпня демократичні сили Криму провели спільний мітинг на площі Леніна в Сімферополі по засудженню дій заколотників [48].

Таким чином, наприкінці 80-х рр. XX ст. в Криму на ґрунті перебудови і демократизації виникла низка неформальних об'єднань, які зробили внесок у процес національного відродження в регіонах України. Найбільш дієвими стали культурницькі та екологічні неформальні організації. Культурницькі об'єднання, незважаючи на байдужість, а часом і супротив, змогли привернути увагу громадськості до проблем української мови і культури загалом. По суті, вони заклали фундамент для подальшого утвердження української мови і національної культури в Криму. Екологічний рух став одним з найпотужніших в Україні. Очевидно, це можна пояснити тим, що проблемами навколишнього середовища переймалося все населення регіону незалежно від національної приналежності чи віросповідання. Діяльність релігійних громад не набула яскраво вираженого політичного характеру. Греко-католицькі громади з'явилися вже після легалізації УГКЦ.

Варто підкреслити, що в Криму відчувався брак радикально налаштованих неформалів, які б надавали перевагу політичній діяльності. Зокрема, не був розвинений правозахисний рух. Організації цього напрямку в інших регіонах України вважалися найрадикальнішою частиною опозиційного руху. В Криму у добу перебудови діяла низка потужних неформальних організацій. До їх числа безумовно належать Народний фронт Криму і Організації кримськотатарського національного Руху. Проте вони вирішували власні політичні завдання, що не були пов'язаними з національними інтересами українців. Тільки осередок НРУ в Криму боровся за політичні права українського народу. Незважаючи на це, у порівнянні з Києвом та західноукраїнським регіоном, Кримський осередок Руху не зміг створити потужної соціальної бази серед населення. Очевидно, що національна строкатість Криму та різна історична доля поневолених радянською владою народів, не дозволили знайти компромісну формулу для організованої всенародної опозиції.

Перспективами подальшої розробки проблеми є залучення до наукових досліджень нових джерел та спогадів очевидців і активних учасників подій. Очевидно, для складення повної картини опозиційного руху доби перебудови в Криму, необхідно детально дослідити проблему взаємовідносин та співпраці українського, кримськотатарського, релігійного та інших антикомуністичних рухів регіону.

Джерела та література

1. Камінський А. На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні / А. Камінський. – Мюнхен, 1990. – 632 с.
2. Гарань О.В. Убити Дракона. З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. – К. : Либідь, 1993. – 196 с.
3. Ковтун В. Історія Народного Руху України / В. Ковтун. – К. : Генеза, 1995. – 395 с.
4. Гончарук Г. Народний Рух України: Історія / Г. Гончарук. – Одеса : Астропринт, 1997. – 378 с.
5. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні середини 50-х – початку 1990-х років / А. Русначенко. – К. : Вид-во О. Теліги, 1998. – 720 с.
6. Бойко О.Д. Україна 1985-1991: основні тенденції суспільно-політичного розвитку / О. Бойко. – К. : ІПЕНД, 2000. – 322 с.
7. Горбачова О.С. Громадські організації в Україні другої половини 80-х – початку 90-х рр. XX ст. : процес становлення та розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Горбачова Ольга Сергіївна. – К., 2008. – 14 с.

8. Турченко Ф.Г. Таємні документи Запорізького обкому КП України про політичну боротьбу в регіоні напередодні проголошення незалежності 1991 р. / Ф. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2007. – Вип. XXI. – С. 370-381.
9. Турченко Ф.Г. Самостійницький транзит запорізької партійно-радянської номенклатури 1991 року / Ф. Турченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – Вип. XXIII. – С. 290-307.
10. Турченко Ф.Г. ГКЧП і проголошення незалежності України (погляд із Запоріжжя) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – Вип. XXX. – С. 12-38.
11. Турченко Ф.Г. Запоріжжя на шляху до себе... (Минуле і сучасність в документах та свідченнях учасників подій) / Ф. Турченко. – Запоріжжя : Просвіта, 2009. – 368 с.
12. Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – ДААРК). – Ф.П-1. – Оп.13. – Спр.73.
13. Данилов А. Український флот: біля джерел відродження / А. Данилов. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2001. – 599 с.
14. Слава Севастополя. – 1989. – 11 червня.
15. З виступу Д. Кононенка / Протокол установчої конференції Кримської обласної організації ТУМ ім. Т. Шевченка // Архів А.В. Петрової.
16. Протокол установчої конференції Кримської обласної організації ТУМ ім. Т. Шевченка // Архів А.В. Петрової.
17. Вишняк М.Я. Шляхом утвердження: до історії Кримського Товариства української мови / М.Я. Вишняк // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т.25. – Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім. – 2009. – С. 284-288.
18. Спогади А.В. Петрової, колишнього голови Кримської «Просвіти» ім. Т.Г. Шевченка / Записано у 2011 р. // Архів автора.
19. Спогади Т.М. Захарової, колишнього голови Сімферопольської «Просвіти» ім. Т.Г. Шевченка / Записано у 2011 р. // Архів автора.
20. ДААРК. – Ф.Р-3287. – Оп.7. – Спр.4934.
21. ДААРК. – Ф.Р-3287. – Оп.7. – Спр.4935.
22. ДААРК. – Ф.Р-3287. – Оп.7. – Спр.4938.
23. ДААРК. – Ф.Р-3287. – Оп.7. – Спр.4934.
24. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.13. – Спр.73.
25. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.13. – Спр.94.
26. ДААРК. – Ф.Р-3287. – Оп.7. – Спр.5129.
27. Бажан О.Г., Лошицький О.А. Становлення Народного руху України (за документами Галузевого державного архіву Служби безпеки України та Державного архіву Тернопільської області) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – К., 2009. – №2(33). – С. 206-326.
28. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.13. – Спр.94.
29. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.13. – Спр.94.
30. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.13. – Спр.94.
31. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.13. – Спр.76.
32. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.11. – Спр.84.
33. ДААРК. – Ф.П-1. – Оп.14. – Спр.333.
34. Бойко О.Д. Боротьба за реабілітацію УГКЦ у добу перебудови (стаття 2) // Нова політика. – 2002. – №2. – С. 21-32.
35. Коротка історія становлення громади української греко-католицької церкви у місті Ялта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ugcc-yalta.org.ua/history> (від 8.08.2011 р.).
36. Кримська Світлиця. – 2006. – 11 серпня.
37. Бойко О.Д. Народний Рух України: від створення місцевих організаційних структур до установчого з'їзду // Людина і політика. – 2001. – №3. – С. 3-12.
38. Протокол засідання первинного осередку НРУ м. Сімферополя (рукопис) // Архів В. Фесенка.
39. Спогади В.Д. Фесенка, колошнього голови осередку НРУ в м. Сімферополі / Написано 2011 р. // Архів автора.
40. Проект програми установчої конференції КримКО НРУ // Архів В.Д. Фесенка.
41. Листівка «Економические перспективы независимой Украины» // Архів автора.
42. Листівка «Власть народу» // Архів автора.
43. Листівка «Граждане Украины» // Архів автора.
44. Спогади В.Д. Фесенка, колошнього голови осередку НРУ в м. Сімферополі / Написано 2011 р. // Архів автора.
45. Заявление от Фесенка В.Д. прокурору Крымской АССР Тесаку З.Д. (машинопис) // Архів В. Фесенка.
46. Флаг Родины. – 1991. – 22 серпня.
47. Слава Севастополя. – 1991. – 28 серпня.
48. Спогади В.Д. Фесенка, колошнього голови осередку НРУ в м. Сімферополі про ДКНС / Написано 2011 р. // Архів автора.

Михайлов В. В. Украинское оппозиционное движение и власть в Крыму в конце 80-х – начале 90-х гг. XX в.

В статье на основе материалов Государственного архива в автономной республике Крым и свидетельств активных участников событий рассматривается проблематика оппозиционного движения в Южной Украине во вт. пол. 80-х – нач. 90-х гг. XX ст. На примере Крымской области, раскрыто генезис и институционные основы национально-культурных, экологических и религиозных организаций указанного периода. Определен вклад неформальных организаций Крыма в формирование украинского оппозиционного движения вт. пол. 80-х – нач. 90-х гг. XX ст.

Ключевые слова: оппозиционное движение, неформальные организации, воспоминания, Крымская область.

Mihailov V. V. Ukrainian oppositional movement and regime in the Crimea at the end of the 80th till the beginning of the 90th of the 20th century

The problems of the oppositional movement in the South of Ukraine at the end of the 80th till the beginning of the 90th of the twentieth century based on the State archive's materials of Autonomous Republic of Crimea and reports of events' active participants are considered in the article. On the example of the Crimean area genesis and institutional principles of «informal» national cultural, ecological and religious organizations of the designated period were developed.

The contribution of the informal organizations of the Crimea to formation of the Ukrainian oppositional movement which had started at the end of the 80th and ended at the beginning of the 90th of the twentieth century was defined.

Keywords: *the opposition movement, informal associations, the memories, Crimean region.*

УДК: 94:324(477)“1998/2000”

В. В. Мороко

ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНА БОРТЬБА В УКРАЇНІ В ХОДІ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ 1998–2000 РР.

У статті аналізуються участь партій у виборах кінця 90-х рр. ХХ ст. Пропонується розглянути цей процес з точки зору прагматичного наповнення змісту процесу потрапляння та збереження у владі політичної еліти.

Ключові слова: *партії, вибори, Президент України, ідеологія.*

Зростання ролі політичних партій в становленні держави та її демократичного устрою, лавиноподібний процес створення даних асоціацій та їх бурхлива діяльність в останні роки, критичне посилення суспільного протистояння завдяки пропонованим партіями ідеям – все це не залишилось поза увагою науковців. Десятки монографій і більше сотні дисертаційних досліджень фахівців гуманітарних наук, тисячі статей з різноманітної проблематики життя партій стали реакцією наукової спільноти на діяльність цих громадських об'єднань.

Так розвитку партійно-політичних течій присвячені роботи О. Кубракової та О. Терзі. Профспілковий рух привернув увагу істориків з Донецького регіону – Г. Добровольської, Н. Євсюкової, С. Кузьмін. Жіночий рух аналізується в дисертації А. Стахневич. Поруч з цим, зростання ролі політичних партій в суспільстві підштовхує істориків до розширення поля досліджень. Розвиток багатопартійної системи України є сферою фахових інтересів П. Сацького та Ю. Шведа. Про роль та місце партій в загальній мережі громадських організацій, розбудові державних органів, формуванні правової системи країни можна дізнатися з робіт В. Авсеєвич, Н. Адамович, Н. Дроботенко, В. Моргун, Н. Мосюкової, В. Пекарчук, Р. Офіцінського, В. Чмихової. Ряд праць присвячені дослідженню регіональних питань і відповідно особливостям партійної роботи в локальних вимірах. До цієї групи ми віднесли розвідки М. Басараб, А. Берені, С. Кобута та Л. Лановюк.

Партіям або тому чи іншому аспекту діяльності конкретної організації присвячені праці С. Бондаренко, О. Мардаренко, О. Шановської, Р. Маліновського, О. Назарчука, О. Слободян.

Зазначимо, що не дивлячись на різне бачення істориками суті партій, є спільні думки щодо їх функцій. Серед основних, з точки зору більшості дослідників, донесення до суспільства власних поглядів (найчастіше – їх нав'язування) і виявлення та реалізація переконань та уподобань самого суспільства. Для українського політикуму ці функції є різні за рівнем значущості. В першу чергу вітчизняні партії ведуть боротьбу за владу заради отримання дивідендів від неї, і лише в другу – виявляють і захищають вподобання власне громадян. Очевидним це стає під час аналізу передвиборчих програм партій і блоків.

Під час виборів до ВРУ 1998 р. участь у політичних змаганнях взяли тридцять партій та блоків. Вони охопили весь традиційний політичний спектр – від ультралівих (ПСПУ) до крайньоправих (виборчий блок «Менше слів» СНПУ та ДСУ). Від націонал-патріотів (виборчий блок «Національний Фронт», створений КУН, УКРП, УРП) до ортодоксальних та поміркованих комуністів (КПУ та Виборчий блок СПУ та СелПУ «За правду, за народ, за Україну!»).

Шукаючи розуміння логіки політичної боротьби другої половини 90-х – початку ХХІ століття ми проаналізували партійні передвиборчі програми за ознаками традиційних ідеологій та ставленням до болючих проблем власне українського суспільства. До останньої групи належить бачення статусу державної мови (одномовність, багатомовність або ж двомовність країни), державного устрою (президентсько-парламентська, парламентсько-президентська чи суто парламентська або президентська республіка), уподобання в конфесійних відносинах тощо. В цьому ж ряді зовнішньополітичні пріоритети: відновлення СРСР в будь яких конфігураціях, існування в межах СНД, а з часом і ЄЕСП чи то багатовекторність, та, навпаки, орієнтир виключно на Європу та НАТО. За